

Ogenj, ki vnema¹

Pridigar Origen

Origen se je rodil okrog leta 185 v krščanski družini, verjetno v Aleksandriji v Egiptu. Njegov oče Leonid, ki je svojemu sinu dal tako grško kot svetopisemsko izobrazbo, je leta 202 umrl mučeniške smrti. Origen je kljub mladosti dobil nalogo, da poskrbi za družinske potrebe. Nekaj časa je bil učitelj gramatike. V nekem trenutku se je z dovoljenjem svojega škofa Demetrija odločil, da se bo popolnoma posvetil poučevanju v aleksandrijski šoli. V tem mestu, ki je bilo eno izmed intelektualnih prestolnic rimskega imperija, je Origen napisal dve izmed svojih najpomembnejših del: *O počelih* in velik del *Heksaple*. Delo, ki je danes ohranjeno zgolj v fragmentih, predstavlja prvi poizkus določitve kritičnega besedila Stare zaveze. V tem delu je v šestih (v nekaterih delih pa v štirih ali pa v osmih) vzporednih stolpcih razporejeno hebrejsko besedilo Stare zaveze, njegovo prečrkovanje v grške črke in grški prevodi. V tej knjigi se nahajajo sledeči prevodi v grščino: prevoda dveh judovskih prevajalcev Akvile in Simaha, predstavniki rabinske tradicije, med katerimi zavzema najpomembnejše mesto Septuaginta (prevod sedemdesetih so sprejeli tudi kristjani), ki vsebuje diakritične opombe na tistih mestih, ki se razlikujejo od hebrejskega izvirnika, in nazadnje so v Heksapli prisotni drugi prevodi v grščino, ki pa niso tako pomembni. Origen je v Aleksandriji ostal vse do leta 230; po sporu z Demetrijem se je nastanil v Cezareji v Palestini, kjer je prejel duhovniško posvečenje. Eksegetski in razpravljalski dejavnosti je tako pridružil še pridigarstvo. Med Decijevega preganjanjem (med leti 249-251) je bil zaprt in mučen. Najbolj verjetno izročilo pravi, da je preživel to

preizkušnjo, ter da je umrl v Tiru v starosti okrog 69 let.

Pridiganje: liturgični okvir in kronologija

Hieronimovo Pismo 33 omenja okrog 500 Origenovih homilij, od katerih so se nam zelo redke ohranile v grščini: 20 homilij o Jeremiju, 1 homilija o 1 Sam 3,25; ostale (več kot 200) pa poznamo v latinskem prevodu, ki sta ga naredila tako Rufin Oglejski kot Hieronim. Nekatero notranje povezavo med posameznimi skupinami pridig nam omogočajo rekonstruiranje kronološko zaporedje pridig: Origen je najprej pridigal o Psalmih, potem je bral in komentiral preroke in na koncu zgodovinske knjige. Razlogov za to zaporedje se ne da ugotoviti z lahkoto. Možno je, da je v Cerkvi v Cezareji že obstajal triletni cikel stalnega branja Svetega pisma, in da je Origen pričel pridigati, ko je ta cikel bil pri Psalmih, sledile pa so jim preroške knjige; cikel pa naj bi se potem ponovno pričel z zgodovinskimi knjigami. Toda obstoj takšnega *ordo lectionem* v 3. stoletju ni izpričan niti drugje. Možno je tudi, da je Origen zasnoval sistematično razlago Svetega pisma, in da je za začetek sam izbral Psalme, ter da je sam želel šele na koncu obravnavati zgodovinske knjige, ki jih je imel za bogatejše s skrivnostmi, zaradi česar so težje razumljive.

Iz pridig se kažejo dragocena znamenja, s katerimi lahko rekonstruiramo liturgični okvir: sreda in petek sta bila posvečena postu; samo ob petkih – seveda poleg nedelj – je bila predvidena evharistična daritev. Pridige so bile več tednov zapored znotraj liturgičnih zborov. Med temi liturgičnimi srečanji je bra-

lec prebral svetopisemski odlomek; pridigar, ki je bil obkrožen z drugimi člani klera, je imel homilijo, ki se je zaključila z doksologijo in s povabilom navzočim, naj vstanejo za molitev. Iz pridig je težko razbrati povprečno dolžino teh liturgičnih zborov, ker se homilije zelo razlikujejo tako v dolžini izbranih svetopisemskih odlomkov kot pridig. Kljub temu pa iz pogostih omemb, da je na voljo malo časa, lahko sklepamo, da je obstajala neka časovna omejitev. Evzebij je zapisal: "*Pravijo, da je Origen, ko je bil star več kot šestdeset let ..., tahografom (hitropiscem) dovolil, da so prepisali njegove pridige, česar prej ni dovolil nikol.*"² Te homilije naj bi imel okrog leta 245. Tudi drugi podatki soglašajo s to kronologijo. Strokovnjaki so v zadnjem času predlagali tudi drugačno datiranje, a vsi so časovni lok teh pridig razpeli nekje med leti 238-248.

Naslovniki

Origen se skoraj vedno obrača na spreobrnjenca iz poganstva, enako pogosto tako na katehumene kot na že krščene. Med temi zadnjimi so bodisi tisti, ki so bili krščeni pred kratkim, bodisi tisti, ki izvirajo iz že krščanskih družin. Glede socialne strukture njegovih poslušalcev so podatki redki in zelo splošni. Priložnostno se obrača na osebe, ki pripadajo privilegiranim slojem; hkrati pa so v skoraj popoln molk oviti socialno revnejši sloji. Vztrajnost proti pohlepu nam, preko tipičnega pridigarskega učenja, da slutiti prisotnost pretežno oseb, ki so ekonomsko dejavne, ki kupujejo in prodajajo dobrine, ki se lahko potegujejo za pomembne položaje, ki obiskujejo sodišča zaradi sporov iz koristi, ki so dovolj bogati, da lahko darujejo Cerkvi. Čisto spontano lahko pomislimo na trgovce, na obrtnike, na *negotiatores*, ki so bili močno zastopani v Cezareji, v mestu bogatem tako s trgovino kot s proizvodnjo.

Origen veliko bolj podrobno opiše duhovni obris svojih poslušalcev. Misli, da je Cer-

kev, na katero se obrača v svojih pridigah, bolj dekadentna od preganjane Cerkve iz njegove mladosti, ki je bila sicer manj številčna, a bolj sveta: "*In resnično, če sodimo položaj ..., ne da bi presojali število tistih, ki so v skupnosti, vidimo, da zdaj nismo zvesti; nasprotno pa so tedaj bili zvesti; takrat, ko so umirali plemeniti mučenci, potem ko smo pospremili mučence, smo se s pokopališča odpravili k liturgičnemu zboru in prisotna je bila vsa Cerkev, ne da bi bila vznemirjena, in katehumeni so bili med grobovi mučencev poučeni v krščanskem nauku ..., ne da bi bili prestrašeni.*"³

V primerjavi s izbrano skupino "bojujočih", ki so kot orožje imeli ostro askezo in popolno posvetitev Božji besedi, pridigar v cerkvi pokaže na veliko večino "preprostih". Med temi so nekateri izpolnjevali Božje zapovedi, kljub temu da niso napredovali v poznavanju Boga; nasprotno pa so drugi, ki so bili precej številčnejši, padli v greh in živeli neko krščanstvo, omejeno zgolj na zunanje bogoslužje, kljub temu da so prejeli krst.⁴

Origen sodi, da je Cerkev njegovega časa sestavljena iz majhne manjšine popolnih in iz množice preprostih; zaradi tega poizkuša s svojimi besedami izzvati "pravo" spreobrnjenje, bodisi tistih, ki še niso popolnoma vstopili v Cerkev, bodisi tistih, ki so sicer že bili krščeni, a kljub temu s prvimi delijo nepopolno stopnjo moralnega in umskega napredka.

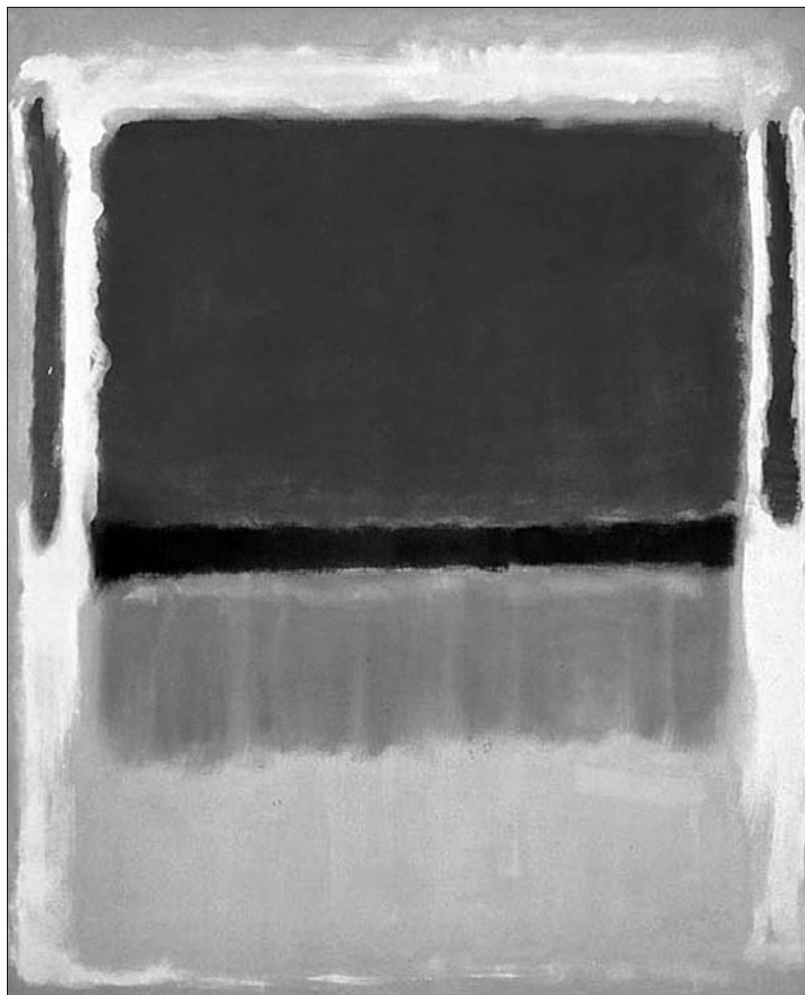
Jezik

Kot mnogi drugi kristjani tistega časa ima tudi Origen vsaj v besedah trd odnos do retorike: nasproti eleganci govora, ki poizkuša ugajati in prepričati s tem, da se zateka k človeški umetnosti, postavi preprostost govorov, ki so jih imeli apostoli. Njihovi misijonarski uspehi ne izvirajo iz govornišva, ampak iz moči, ki jim jo je dal Sveti Duh.⁵ Z druge strani Origen meni, da pridigar, ki išče globok pomen Svetega pisma, pride do njega za-

radi razsvetljenja. Pridigar uspe posredovati sporočilo Svetega pisma zgolj, če je poslušalec vreden nekega analognega razsvetljenja.

Toda ni vedno. Pridigo o 1 Sam (odlomek o vedeževalki v En Doru) imamo v grščini. Origen je o tem odlomku pridigal v Jeruzalemu v navzočnosti škofa Aleksandra. Origen je prosil škofa, naj mu pokaže, kateri del dolgega odlomka (1 Sam 25-28) naj razloži. To je dokaz, ki je podkrepjen tudi drugod,⁶ da je Origen improviziral svoje

pridige. To še bolj poudari retorično učinkovitost dela (okarakteriziran z anaforo: "Samuel v Hadu?", ki se v dvajsetih vrsticah ponovi kar devetkrat), ki ga beremo v isti homiliji, in ki vabi, da ponovno ovrednotimo domet kritike retorike, ki jo je Origen večkrat izrekel. Ostali retorični postopki – njegovi govori imajo na primer pogosto razpravljalno-polemični potek – odsevajo bolj kot ne izkušnjo učitelja retorične umetnosti. Kot pridigar Origen išče predvsem neposreden

Mark Rothko, *Brez naslova (Vijolična, črna, oranžna, rumena na beli in rdeči)*, 1949, olje na platnu, Muzej Guggenheim, New York.

stik s svojimi poslušalci, jih sprašuje, jim očita in zahteva stalno pripravljenost. S pogosto uporabo osebnih zaimkov "ti" in "mi" poizkuša osebno vplesti svoje poslušalce in jih tako pripraviti do tega, da bi se počutili kot protagonisti osebne religiozne izkušnje: "Postani tudi ti obdelovalec samega sebe; ne sej 'med trnje', ampak zame obnavljaj polje (prim. Jer 4,37), ki ti ga je Bog povsem zaupal. Preverjaj zemljo; poglej, kje je trnje, kje so zemeljske skrbi, kje zapeljivost bogastva in kje ljubezen do užitka (prim. Mr 4,19; Lk 8,14), in presodi tisto trnje, ki je v tvoji duši. Poišči duhovni plug, o katerem je Jezus rekel: 'Nihče, kdor položi roko na plug in se ozira nazaj, ni primeren za Božje kraljestvo' (Lk 9,62). Potem, ko ga boš iskal in našel, in ko boš iz Svetega pisma združil 'volove', ki bodo čisti delavci, orji in obnovi zemljo, da ne bo več nikoli stara... Pripravi si obnovljeno polje, in ko boš to naredil, vzemi seme od tistih, ki poučujejo; vzemi seme postave iz postave, od prerokov, iz evangelijev, od apostolov, in ko boš vzel to seme, ga posej v duši s spominom in z vajo."⁷

Iz homilij odsevajo tudi odlomki, ki sodijo bolj h gramatiku in filologu kot k dušnemu pastirju: veliko pozornosti namenja besedilu in njegovemu prenosu, pisavi, razporeditvi in zaporedju besed ter slogovnim figuram.

Vsebina

"Če se torej v tvojem poučevanju in v gradnji Božje Cerkve omejiš na karanje, očitane in grajanje grehov ljudstva, a iz Svetega pisma ne povlečeš nič tolažilnega, nič opogumljajočega, če ne razložiš kakšnega nerazumljivega odlomka, če ne dosežeš globljega razumevanja, če ne razodeneš svetjšega pomena,... potem tvoj ogenj samo vnema, a ne razsvetljuje. Nasprotno pa, če s poučevanjem razodevaš skrivnosti postave, če razpravljaš o globokih skrivnostih, a če ne grajaš grešnika, če ne opogumiš brezvoljnega, če ne naložiš

strogega reda, /.../ potem tvoj ogenj zgolj razsvetljuje, a ne vnema."⁸

V teh besedah je predstavljen celoten program Origenovega pridiganja. V središče je postavljeno Sveto pismo in način njegove razlage. Origen sodi, da je *doctor ecclesiae*, *didaskalos*, podedoval nalogo, ki so jo v Stari zavezi in v prvi Cerkvi opravljali preroki in apostoli. Tako kot preroki in apostoli je namreč tudi pridigar orodje enega samega razodetja⁹ s tem, da oznanja Kristusa. Pridiganje je oznanjevanje Kristusa in njegovega nauka samo, če se ne zaustavi pri dobesednem pomenu svetega besedila, ampak če ga razlaga alegorično, in tako kaže enotnost Stare in Nove zaveze, in tako edinost Boga, ki se v nji razodeva, ter s tem nasprotuje delitvi, ki so jo uvedli gnostiki. Tako razumljeno poučevanje gre preko človeških sposobnosti in podobno kot prerokba in apostolsko oznanjevanje potrebuje Božje razsvetljenje, za katerega je Origen prosil vedno, ko je mislil, da se nahaja pred posebno težkim besedilom, polnim skrivnosti.¹⁰

Takšno razsvetljenje, ki je potrebno tudi poslušalcu, ne nadomesti umskega napora, ampak predstavlja nagrado. Zahtevna Origenova perspektiva od *doctor ecclesiae* zahteva: globoko poznavanje Svetega pisma, tudi z jezikoslovnega vidika, njegovo premišljevanje vse do točke, ko se uspe doumeti povezave, ki niso vedno očitne, in povezujejo zahtevnejše besedilo z drugim, lažjim, ki olajša razumevanje težjega odlomka na podlagi eksegetskega načela razlaganja Svetega pisma s Svetim pismom. Origenova pridigarska navada dosledno sledi tem načelom. Ko je postavljen pred zahteven odlomek, predstavi meje problema, se vpraša o njih, pozorno pretrse podobne primere, ki so prisotni v drugih delih Svetega pisma in predstavi rešitev problema, ki je skoraj vedno na ravni alegorije. Origen ni ljubosumen varuh predstavljenega vedenja, ampak vse spodbuja k sodelovanju pri tem neskonč-

nem in izpopolnjujočem iskanju, ki je poznavanje Boga s pomočjo Besede: "Tudi ti, ki me poslušáš, si prizadevaj imeti svoj vodnjak in svoj izvir, da boš tudi ti, ko boš v roke prijel Sveto pismo, pričel pridobivati osebne razlage in boš na podlagi tega, kar si pridobil v cerkvi, pil iz izvira svoje uma. V tebi je narava žive vode (prim. Jn 26,19). Obstajajo neskončne žile in struge vode, ki namakajo z mističnim pomenom, če niso polne zemlje in razvalin. Toda, daj, izkoplji svojo zemljo, odmakni umazanije, to je, razsvetli lenobo svojega uma, otreši se otopelosti svojega srca."¹¹

Njegov namen je naučiti metodo in hkrati braniti njeno veljavnost proti tistim, ki jo kritizirajo. Tisti, ki jih Origen imenuje "prijatelji črke", niso bili samo preprosti, ampak tudi nekateri predstavniki tradicionalnejše smeri teologije, ki so dvomili v ta način razlaganja Svetega pisma, ki dopušča preveč prostora osebnemu teološkemu iskanju, in ki so ga uporabljali gnostiki, ter ga s tem spravili na slab glas. Obramba alegorične razlage z ene strani pred "dobesedneži" in z druge strani pred gnostiki ter njihovo popačeno uporabo alegorije same je ponavljajoča se tema v Origenovih pridigah.

Origen se kot pridigar približa svetopi-semškemu besedilu tako, da si postavi sledeče vprašanje: "Kaj mi pomeni ta zgodba?"¹² Dobesedni pomen lahko le poredkoma zadovolji zahtevo, da se v Svetem pismu najde odgovor na duhovne potrebe. Sveto besedilo s svojimi suhoparnimi sezname imen, krajev in predpisi, ki jih ni moč izpolnjevati, včasih prej predstavlja oviro, katero je mogoče odstraniti zgolj z alegorično razlago, ki v teh seznamih vidi prav toliko simbolov duhovne resničnosti: vzpon duše k Bogu, njena postopna ločitev od čutne stvarnosti, boj proti grehom, osvojitve kreposti in spoznanja sredi dela, ki je nasprotno delu angelov in demonov.

Nujno dopolnilo pridiganja, ki je osredotočeno na teme duhovnega napredka duše,

je poudarek, postavljen na predpostavke in na kazni, ki jih prihodnje življenje pripravlja ljudem glede na njihove zasluge in njihova slaba dejanja. Te teme imajo posebno mesto, ker sestavljajo privilegirano opazovalno točko za dojemanje razmerja med spekulativnim Origenom, ki je zagovornik splošnega zveličanja duš, in Origenom kot pridigarjem. Ne glede na to, da misli, da je nauk o poslednjih stvareh neprimeren za publiko preprostih (*simpliciores*), teh tem v svojih pridigah ne zamolči popolnoma. Jasno pritrdi duhovnosti kazni, ki jih bo grešna duša morala trpeti,¹³ ne manjkajo pa niti namigovanja o dovršenosti teh kazni.¹⁴ Origenovo obnašanje izraža nihanje med prepričanjem, da je strah v veliko korist za preprečevanje greha,¹⁵ in željo, da bi tudi najpreprostejšim dal možnost za globlje razumevanje Boga in njegove ljubezni do ustvarjenih stvari.

Origenovo pridiganje sooči tudi moralne teme, med katerimi so: bogastvo in revščina, spolna etika, napuh in ponižnost, prakticiranje askeze in pobožnosti ter pokora. Obravnavanje teh tem pa kljub vsemu ostane na osnovnih načelih in skoraj nikoli ne predstavi namigov in zvez z istodobnimi dogodki, niti ne predstavi primerov (*exempla*) iz vsakdanjega življenja. To Origenovo ravnanje je delno odvisno od njegovega značilnega stališča, po katerem osnovni namen njegovega pridiganja ni uresničevanje kreposti. Dela pravičnosti so "modrost preprostih"¹⁶ in kot taka ne predstavljajo drugega kot prvo stopnjo poti duše proti Bogu. Poleg tega je treba imeti pred očmi Origenovo osebno izkušnjo; kljub temu da je sprejel čast duhovništva, je tudi v Cezareji ostal pretežno učenjak in učitelj, kot lahko razberemo iz zahvalnega pisma (Zahvalni govor), ki ga je poslal nek njegov učenec. Morda se ni nikoli ocenil z neposrednimi problemi in nalogami, ki so povezani s pastoralno oskrbo vernikov.

Nerazumljeni pridigar

Ostalo nam je še vprašanje o načinu, s katerim je bilo sprejeto Origenovo pridiganje. Po njegovo je bil sprejem hladen, da ne rečemo sovražen. Pridiganje je razumel kot vrsto prerokovanja, pa tudi počutil se je podobno kot preroki. Preroki imajo podobno kot cerkveni učitelji (*magistri ecclesiae*) nalogo, da poučujejo, da grajajo, da spreobračajo, da sodijo. To pa ne vodi v mirno življenje; in res so bili preroki pogosto zasmehovani, teptani in kamenjani zgolj zaradi tega, ker so oznanjali Besedo. Origen trdi, da imajo iste težave tudi služabniki besede.¹⁷ Občutek nestrpnosti, ki ga je čutil prerok Jeremija (prim. Jer 21,9), je isti, kot ga je občutil Origen med svojo izkušnjo učitelja. Pogosto je bil nerazumljen in preganjan: "Predvsem če se kdo zaveda, da je nesrečen, da trpi, da je osovražen zaradi poučevanja in zaradi besede, pogosto reče: Umaknil se bom. Kakšno korist imam od vztrajanja v tej dejavnosti, če je vzrok mojih težav v tem, da poučujem in oznanjam besedo? Zakaj se raje ne bi umaknil v samoto in v nedejavnost?"

Včasih se zdi, da je mogoče v njegovih besedah najti zavest nepremagljive razlike med njim, ki je potopljen v svoj študij in v razlaganje, in njegovimi poslušalci, ki so sicer verniki, a so potopljene v vsakdanje življenje. V Homiliji o Drugi Mojzesovi knjigi 12,2 Origen trdi, da velik del njih ne skrbi, da bi raziskovali, da bi primerjali, da bi spraševali. Še več, nekateri nimajo niti potrpljenja, da bi počakali konec branja svetopisemskega odlomka, drugi ne vedo niti o čem se govori, ker so zasedeni s klepetanjem v temnih kotih Gospodove hiše. Po drugi strani se je potrebno vprašati, kakšno vrsto reakcije je lahko vzbujalo Origenovo stališče, ki je ohranjalo tako velik ugled tistemu, ki se je posvečal študiju besede, in ki je iz posedovanja ali neposedovanja Božje znanosti naredil enoto mere, s katero so bili dejansko sojeni vsi kristjani. Velika večina ni želela in niti ne bi mogla deliti tega visokega živ-

ljenjskega ideala in mogoče ni delila niti neke podobne predstave Cerkve, kakor se lahko sklepa iz sledečih Origenovih besed: "Biti pozorni samo na to, bratje, da nihče od vas ne bo odkrit, pomeni ne samo izpostaviti in ne premišljevati modrosti, ampak tudi sovražiti in nasprotovati tistim, ki se posvečujejo študiju modrosti. Nevedneži imajo namreč med drugimi tudi to zelo slabo napako, da imajo za lahkomišelnost in za nepotrebne tiste, ki se posvetijo besedi in znanosti. Ti prvi imajo bolj visoko postavljeno svojo nevednost kot trud in vnemo drugih. S spremembo imen imenujejo njihovo delo "zgovornost", nasprotno pa svojo sposobnost učenja in nevednosti imenujejo 'preprostost'."¹⁸

Kljub vsem Origenovim naporom in njegovi iskreni volji, da bi razsvetlil misli, da bi povzročil napredek na področju morale, je njegovo pridiganje ostalo pretežno, preveč abstraktno, predvsem na področju etike, preveč neusidrano v konkretne zahteve vsakdanjega življenja.

Prevedel Gregor Lavrinec

1. Članek *Un fuoco che brucia. Origene predicatore* je bil objavljen v reviji: *Primi secoli. Il mondo delle origini cristiane*, 15 (6) julij 2003, Città Nuova, Editrice, Roma, 2003, 8-11.
2. Evzebij, *Cerkvena zgodovina* VI,36,1.
3. Origen, *Homilija o Jeremiju* IV,3.
4. Prim. Origen, *Homilija o Jozuetovi knjigi* X,3.
5. Prim. Origen, *Homilija o Ezekijelu* I,12.
6. Prim. Origen, *Homilija o Tretji Mojzesovi knjigi* 8,5.
7. Origen, *Homilija o Jeremiju* 5,13.
8. Origen, *Homilija o Drugi Mojzesovi knjigi* 13,4.
9. Prim. Origen, *Homilija o Jozuetovi knjigi* 5,2.
10. Prim. Origen, *Homilija o Jeremiju* 19,11.
11. Origen, *Homilija o Prvi Mojzesovi knjigi* 12,5.
12. Origen, *Homilija o Jeremiju* 1,2.
13. Prim. Origen, *Homilija o Jeremiju* 21,8.
14. Prim. Origen, *Homilija o Jeremiju* 2,2; *Homilija o Tretji Mojzesovi knjigi* 14,3; *Homilija o Luku* 35.
15. Prim. Origen, *Homilija o Jeremiju* 19-20.
16. Origen, *Homilija o Psalmih* 36,5,1.
17. Prim. Origen, *Homilija o Jeremiju* 20,5.
18. Origen, *Homilija o Psalmih* 39,5,1.